

“Bodonçar-Munghah” Adı Hakkında About the Name of the “Bodonçar-Munghah”

Enkhbat AVIRMED*

Özet

Çingiz Kagan'ın cediti Bodonçar adı Mogol kaynaklarında çeşitli şekillerde yazılmaktadır. Bize göre bu Bodon-çar biçiminde olmalıdır. Mogol efsaneleri ve destanlarına baktığımızda, “Bodonçar” adının düşünceli, zeki, bahadır kagan anlamına gelen geleneksel bir isim olduğu ortadadır. Ama “Çar” ise Kök Türk, Uygur ve Kırgız hükümdarlarının ve devlet adamlarının kendi isimlerinin önünde ve arkasında taşıdığı, eski Türklerin “Çor” unvanının değişmiş bir şeklidir.

Ayrıca Bodonçar adıyla birlikte zikredilen “munghah” kelimesi ise, “boynuzsuz”, yani ‘hakim olmayan’ manasına gelip, aşağılamak amacıyla verilen bir lakaptır.

Anahtar Kelimeler: Bodonçar, Munghah, Mogol

Abstract

Bodonchar which is the name of the ancestor of Chinggis khar is written in several forms in mongolian sources. We considered it bodon-char by ethimologic views. Regarding to mongolian myth and ethos, we suggest Bodonchar is a traditional name which have meaning of intellectual, rational and heroic. But Char is a version of title which early Turkic, Uyghur, and Kirgiz leaders used to use before or after their name. Also “munghah”, the word mentioned with his name, have meaning of thornless. In other words it has a meaning of not have might and kind of shaming nickname.

Key Words: Bodonçar, Munghah, Mogol

Çingiz Kagan'ın cediti Bodonçar'ın ismine ilk kez Mogolların Gizli Tarihi'nin 17. bölümünde rastlamaktayız. Bodonçar, kaynaklara göre 10. yüzyılın sonlarında Mogol kavimlerini idare eden çok cesur ve güçlü bir şahıs olarak bilinmektedir¹.

Bodonçar ve onun neslinin devamı sayılan “Noyondai, Barulas, Adarhin, Urud, Mangud, Taiçud, Oronar, Honhoton, Arulad, Sönid, Habturhis, Henigis, Curhi, Hiad Borçigon oymakların tamamı birbirine akrabadır. Bu kabileler, Mogol boyları tarafından da dışlanmaktadır². Bu da bahsi geçen boyların Bodonçar'ın soyundan geldiğinin bir göstergesidir. Başlıca Mogol boylarının atası olan bu isim kaynaklarda Bodançar, Budançar ve Bodonçar gibi muhtelif şekillerde yazılmaktadır.

Biz, adın Bodon-çar şeklinde olması gerektiğini düşünüyoruz.

Araştırmacı U. Erdenebat ise Bodonçar adına dair tarihi kaynakları ve tarihçilerin görüşlerini inceleyerek, manasını “düşmanlardan kaçmayan yiğit, hür, domuz gibi cesur (gayet savaşçı)³ şeklinde açıklamaktadır.

Alim Ş. Gaadamba “Bodon” adının “Bodonçar”ın esir olarak evlendiği hamile kadının ismi *Bodon* veya *Bödün*'den geldiğine dikkat çekmektedir. Herhalde bu kelime bir şahıs adı değildi. O, “eski boy reislerinden avcı bahadır kadınları gösteren genel bir ad olabilir⁴” diyor. Yani bu ismin anaerik döneminin kadın önderlerinin bir unvanı olduğunu ortaya koyuyor. Ş.Gaadamba delil olarak, Nanailerin masallarındaki kahraman kadın Pudın'ı Mogol dilindeki “*budan, bötün, budan, bodon*” kelimelerinin eski gerçek anlamını gösterdiğini sanıyor. O, “görüşüm doğruysa, Mogol folklorunda çok rastlanan *Ezer Ulaan Bodon*⁵, (*Talin*) *Şar Bodon*⁶ gibi destanî kahramanlar hakikaten erkekleriyle aynı kıyafeti giyen savaşçı ve avcı kadınları işaret eder⁷” demiştir.

* Mogolistan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Teknoloji Okulu Öğretim Üyesi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi.

¹ Ş.Naçagdorj, *Çingiz Haanii Çadig*, Ulaanbaatar 1990, s.22.

² G.Gongor, *Halkh Tovçoon*. II. Ulaanbaatar 1978, s.2.

³ U.Erdenebat, *MNT-nii Alan-goa Ehiin Domgiin Uçir*, Ulaanbaatar 1997, s.84.

⁴ Ş.Gaadamba, *MNT Sudlaliin Zarim Asuudal*, Ulaanbaatar 1990, s.78.

⁵ *Ezer Ulaan Bodon*; Türkçe karşılığı, Kızıl Beg Bodon. Eski Mogol destanlarında kahramanları genellikle kırmızı yüzlü olarak kaydedilmektedir. Kızıl yüz, cesur ve güçlüünün sembolüdür.

Bodonçar'a esir düşen kadın hakkındaki bilgileri Ş.Gaadamba, Sagan Seçin'in "*Erdeniin Tovç*"⁸ ve Galdan Tuslagç'in "*Erdeniin Erhi*"⁹ gibi kaynaklarından almıştır. Yukarıda bahsedilen vesikaların ana metni olan Mogolların Gizli Tarihi'nin 38. bölümünde, "Bodonçar alginçi gayulzu dunda kegelitei eme-ji barizu"¹⁰ diye yazılan yeri, Türk alimi A.Temir, "öncü olarak giden Bodonçar yolda, orta derecede hamile bir kadına rastladı..."¹¹ şeklinde tercüme etmiştir. Bu bilgilere göre, Çingiz Han'ın cediti Bodonçar'a esir düşen kişi zaten kadın ve hamileydi. Bu yüzden onun erkek elbisesi giyerek kendini gizleyen yiğit bir kadın olduğundan şüpheliyiz. Mogol destanlarında adı geçen *Ezen Ulaan Bodon*, *Talin Şar Bodon*, *Talin Har Bodon*¹², *Terhen şar Bodon*¹³, *Çahar Bodon Kagan*¹⁴ gibi, "Bodon" adlı kahramanların genellikle kendine uygun bir hatun bulmak için düşmanlarla savaşıp, mücadele ettiğini biliyoruz. Onlar zaten erkeklerdir. Bu da gösterir ki Halkh ve Oyrat destanları baba-erkil dönemin başlangıç çağından evvel oluşmuştur¹⁵. Bununla birlikte, Mogol bilgin Ş.Gaadamba'nın "Mogol destanlarının kahramanlarındaki *Bodon* adı, ilk önce kadın bahadırlara verilen isimdir ve sonra erkeklere tahsis edilmiş olması mümkündür"¹⁶ sözünü dikkate almak gerek.

Raşıpunaç'ın "*Bolor Erhi*"nde¹⁷ Alankoa, Bodot Tanrı'yı rüyasından görüp hamile kalmış ve çocuğuna Bodonçar adı verilmiştir¹⁸. Bodonçar adının kökenini, "*bod*" (düşünmek), "*bodtoi*" (gerçek, düşünceli) olarak yorumlanması ise ilginçtir¹⁹. Mogol Buriyatlar da bazı oymakların ırki menşei hakkındaki bir efsanede:

"*Hurç hövgüüindee Hudai*

Bodoltoi hövgüüindee Bodonguud"

Türkçe karşılığı;

"Çevik, delikanlı oğluna Hudai"²⁰

Akıllı ve düşünceli oğluna Bodonguud"²¹ adlarını vererek, onları boyların birer reisi ilan etmiştir. Bundan sonra, boylar kendi beylerinin isimleriyle adlandırılmıştır.

Batı Mogolların "*Taliin Har Bodon*" destanında "*Dovon Har Böh*"²² düşmansız kalıp, barış için bir şölen düzenlediği sırada, kendi çocuğu olmadığından üzülen ağlamıştır. Bu nedenle Dovon Har Böh'e onun kayın pederi Kagan Hurmast²³ ve kayın anası Har Lus²⁴ tarafından "*Taliin Har Bodon*" adlı bir evlatlık verilmiştir²⁵.

Destandaki bu hadise, eski çağlarda bazen Mogol reislerinin erkek çocuk isteyerek Tanrı'ya yalvardığını ve sonra erkek çocuk doğunca onun Tanrı tarafından gönderildiğine inandıklarını görürüz. Bu yüzden evlatlarına ileride zeki ve cesur bir lider olsun diye "*Bodon*" menşei isimler verildiği de vakidir.

⁶ (*Talin*) *Şar Bodon*; Bozkırın sahibi Sarı Bodon anlamındadır.

⁷ Gaadamba, *age.*, s.78

⁸ İç Mogolistan'ın meşhur Ordos bölgesinde doğumlu Sagan Seçin, Çingiz Kagan'ın soyundan gelen soylu bir adam ve "Huntaij" unvanının sahibidir. 1662 yılında "Haadiin Undesni Erdeniin Tovç" başlıklı eseri tamamlamıştır. Bu eser 4 bölümden oluşmaktadır. Onun eserinin özelliği, bazı Mogol hükümdarlarının siyaset faaliyetlerini eleştirmektedir.

⁹ 1796-1880 yılları arasında yaşayan Galdan, Çingiz Kaganın soyundan gelmiş ve o dönemdeki Mançu devletinin vali yardımcılığı görevini yapmıştır. Onun yazdığı "Erdeniin Erh" adlı eser 2 bölüm ve 78 kısımdan oluşmaktadır. Eserinde genellikle Halkh Mogollarının tarihini anlatmaktadır.

¹⁰ B.Sumabaatar, *Mongoliin Nuuts Tovçoo-Usgiin Galig*, Ulaanbaatar 1990, s.37.

¹¹ *Mogolların Gizli Tarihi*, çev. A. Temir, Ankara 1995, s.11.

¹² *Talin Hara Bodon*; Bozkırın sahibi Kara Bodon demektir. Kara da kişinin güçlü ve yiğit olduğunu ifade etmektedir.

¹³ *Terhen Şar Bodon*; Terhen büyük ihtimalle bir yerin adıdır. Terhen'in beyi Sarı Bodon demektir.

¹⁴ *Çahar Bodon Kagan*; Çahar İç Mogolistan'daki Ortaçağın bir (halk) tümenidir. Çahar'ın hükümdarı Bodon demektir.

¹⁵ *Halh Ardiin Tuuli*, Ulaanbaatar 1991, s.6.

¹⁶ Gaadamba, *age.*, s.79.

¹⁷ Raşıpunaç, Çingiz Kağanın soyundan gelen bir adamdır. 1775 senesinde "Dai Yuani Ulsiin Bolor Erih" adlı bu eseri kaleme almıştır. Bu eser 5 bölüm ve 10 ciltten oluşmaktadır. Kitabın özelliği Hubilai Kağan'dan Togoön Tömör Kağan'a kadarki tarihi diğer Mogol kaynaklarından daha ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

¹⁸ S.Dulam, "MNT dahi Zuud Zön Sovingoor Belgedeh Yos Uran Saikhni Dursleliin Arga Heregluur Boloh ni", *MNT-nii 750 Jiliin Oid Zoriulsan OU-iin Baga Hural-1*, Ulaanbaatar 1995, s.234.

¹⁹ Dulam, *age.*, s.234.

²⁰ Hudai: Çağdaş Mogolca'nın "hurdan" kelimesi, Türkçede çabuk, hızlı manasına gelmektedir.

²¹ Bodonguud: Bodon yani düşünceli demektir ve -guud, Mogolca'nın çoğul ekidir.

²² Dovon Har Böh: Dovon Kara Pehlivan. Dovon, Kara Pehlivan bir unvan olabilir.

²³ Kagan Hurmast, gökyüzünün efendisidir.

²⁴ Har Lus: Kara Lus, suyun altındaki bütün canlıların hanım efendisidir.

²⁵ R.Narantuya, "Urianhai Tuulis", *Aman Zohiol Sudlal Tom XVII Fasc-7*, Ulaanbaatar 1987, s.134.

Bodon'daki ek “*çar*” veya “*çur*” hakkındaki görüşlerinden de bahsedelim. Eski runik yazı uzmanı Yu.Boldbaatar “*Çur*” Kök Türk (VII-VIII) ve Uygur (VIII-IX) çağındaki soyluların unvandır²⁶ diyerek, “*Çur*” unvanını taşıyan yirmi tane Türk beyini ismini bir tabloda sırayla göstermektedir.

Mogol Türkolog Ts.Battulga “Mogolların, küçük çocukları aşağılamak, küçümseyerek çağırmak için Türkçe’de gayet cesur, güçlü bahadır anlamına gelen *çur* kelimesini alıp, “*nusgai çur*” diye söylemiş olabileceklerini ortaya koymuştur²⁷. Çağdaş Mogol dilinde erkek çocukları küçümsemek amacıyla “*Nusgai cur*” (Sümüklü Çur) lakabı verilmesi yaygındır. Ts.Battulga “*nusgai cur* (Sümüklü Çur), muhakkak eski Türk unvanlarıyla alakalı ve bu unvan güçlü, becerikli, çok cesur ve büyük ihtimal bahadır anlamına gelir²⁸”, demektedir.

Ayrıca, Ts.Battulga, Geser destanında adı geçen Geser Kagan’ın, çocukluğunda daha çok “Çur” adıyla tanındığını belirterek, “bu *Çur* adı sıradan vatandaşı değil, soyluları göstermiş olabilir²⁹” diyor. Ona göre, Bodonçar adının ilk önce “Bodonçur şeklinde oluşması mümkündür.”³⁰ “Bodonçar, Borçigin kavminin reisi olduğu için “*Çur*” unvanını taşıma hakkına sahiptir.”³¹ Böylece kaynaklarda Bodonçar’ın *Bogd*³², *Mon Kağan*³³, *Ezen*³⁴ olarak farklı zikredilmesi ise Ts.Battulga’nın görüşünü desteklemektedir.

Bu unvan Mogolca’da genellikle *Cur* şeklinde geçiyor, ama Türkçe’de *Çor* şeklinde zikredilmektedir. Kök Türk, Uygur ve Kırgız hükümdarlarının ve devlet adamlarının kendi isimlerinin önünde ve arkasında *Çor* unvanını taşıdığını biliyoruz. Prof. Saadettin Gömeç eski Türk boylarının adları onların siyasi veya sosyal özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır, der³⁵. *Çor* unvanıyla alakalı kabile adlarını da örnek verir.

Şimdi Mogolların Gizli Tarihi’ndeki Bodonçar adıyla beraber kullanılan “*munghah*” kelimesinin manasından bahsedelim. Çin bilgini Ju Yao-tun “*Bodonçar*”ın bu Mogol beyinin öz ismi olmadığını, onun gerçek adının “*Munghah*” olduğunu ve “*Bodonçar*”ın bir unvan olarak kullanıldığını ileri sürmüştür. Bodonçar kelimesinin Çince anlamı ise “*tohum*”, “*ata*”, “*köken*” demektir. Çünkü onun torunları olan Yüan hükümdarları kendilerinin atasını *Munghah*’a, dolayısıyla Bodonçar *Munghah*’a bağlarlar³⁶. Bu görüşe delil olarak, Mogolların Gizli Tarihi’ndeki “*Bodonçar*” adının bu şekilde telafuz edilmesi ve muhtemelen Çin harflerine dayanmış olması gösterilebilir. Ayrıca bütün kaynaklara baktığımızda, Bodonçar ismi onun doğduğu zamanından beri kullanılmaktadır. Bu yüzden Yüan hükümdarlarının kendilerinin büyük atası olarak Bodonçar’ı öğrendikten sonra, Çin felsefesine dayanan bir isim taşımaları hem mantıksız hem de imkansızdır. Onun fikri, göçebelerin tarihini aşağılayan bazı Çinli tarihçilerin görüşlerini yansıtmaktadır.

XVIII. yüzyılda, Mogol tarihçi Gombojav “*munghah*” kelimesinin manası hakkında “çocukluğunda alçak gönüllü, yavaş hareket eden, kendini beğenen çok sakin birisi olduğundan bazıları onu aptal yerine koyduğu için *Bodonçar munghah* adı vermiştir³⁷”, der. Mogolların Gizli Tarihi’ne göre “tan ağarırken ana rahmine düştüğü için diğer kardeşlerinden daha akıllıdır³⁸”. Ayrıca “vücudun bir başı, elbisenin de yakası olması iyidir³⁹” gibi anlamlı sözler söyleyen zeki biridir.

Mogol tarihçi G.Suhbaatar *munghah*, “*mugulyu*” kelimesi ile alakalıdır⁴⁰ diyerek, *mugulyu*’yu bir etnik ad olarak zikreder. Bu Mogolcadaki *muhar* kelimesi olabilir⁴¹. Ortaçağın Mogolcasında “hakim olmayan, idare etme hakkı bulunmayan, baş olmayan, anlamına gelen “*muhar*” terimiyle

²⁶ Yu.Boldbaatar, “Şaaharin Tureg Biçees”, *Altai Sudlal-I*, Ulaanbaatar 2001, s.29.

²⁷ Battulga, Ts., “Çur (cur) Tsoliin Utgiig Möşgih ni”, *Mongol Sudlalin Erdem Şinjligenii Biçig*, Boti XV (153), Ulaanbaatar 2000, s.73

²⁸ Battulga, Ts., *age.*, s.73

²⁹ Battulga, *age.*, s.73

³⁰ Battulga, *age.*, s.73

³¹ Battulga, *age.*, s.73

³² Bogd; Siyaset ve dinin liderlerine verilen, en yüksek unvanlardan biridir.

³³ Mon Kağan; Mogolların Kağanı demektir.

³⁴ Ezen; Sahip ve reis anlamındadır.

³⁵ S.Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara 2006, s.30.

³⁶ Ju Yo-Tin, *Çingis Haanii Tuuh Şastir*, Ulaanbaatar 2002, s.15

³⁷ Gombojav, G., *Çingis Ezni Altan Urgiin Tuuh Gangiin Ursal Nert Biçig Orşiv*, Ulaanbaatar 1992, s.5

³⁸ Enkhbat, A., “Bodonçir Bogdiin Udamiig Möşgöhi”, *Studia Ethnologica Institutu Historiae Academiae Scientiarum Mongol*, Ulaanbaatar 2001, s.196

³⁹ *Mogolların Gizli Tarihi*, s.11.

⁴⁰ Suhbaatar, G., “Mongol-Nirun Uls ba Mongoliin Nuuts Tovçoo”, *MNT-nii 750 jiliin oid zoriulsan OU-iin Baga Hural-1*, Ulaanbaatar 1995, s.28

⁴¹ Suhbaatar, *age.*, s.27

ilişkilendirilir"⁴². Yukarıdaki görüşe dayanarak “munghah” kelimesinin manasını şöyle açıklayabiliriz. Kaynaklarda Bodonçar’a yetkisiz olduğu zaman “*munhag*” lakabı verilmiş ve bey olunca “*munghah*” lakabı unutulmuştur. Sonraki kaynaklarda “*Bogd*”, “*Mon Khan*”, “*Çingiz*”, “*Ezen*” gibi unvanlar ile alınmıştır.

Daha evvelce de söylediğimiz bütün fikirleri toparlayarak olursak “*Bodonçar*” adı; düşünceli, zeki, bahadır anlamına gelen bir kelimedir. Onun ileride düşünceli ve iyi bir hükümdar olacağı varsayılarak Bodonçar adı verilmiştir. Ayrıca onun ismiyle birlikte zikredilen “*munghah*” kelime ise, “boynuzsuz”, yani hâkimiyeti olmayan manasına gelip, aşağılamak maksadıyla verilen bir addır.

KAYNAKÇA

- BATTULGA T., “Çur (cur) Çoliin Utgiig Möşgih ni”, **Mongol Sudlaliin Erdem Şinjilgeenii Biçig, Boti XV (153)**, Ulaanbaatar 2000.
- BOLDBAATAR Yu., “Şaahariin Tureg Biçees”, **Altai Sudlal-I**, Ulaanbaatar 2001.
- DULAM S., “MNT dahi Zuud Zön Sovingoor Belgedeh Yos Uran Saikhonii Dursleliin Arga Heregluur Boloh ni”, **MNT-nii 750 Jiliin Oid Zoriulsan OU-iin Baga Hural-1**, Ulaanbaatar 1995.
- ENKHBAT A., “Bodonçir Bogdiin Udamiig Möşgöhüi”, **STUDIA ETHNOLOGICA INSTITUTI HISTORIAE ACADEMIAE SCIENTIARUM MONGOLI**, Ulaanbaatar 2001.
- ERDENEBAAT U., “MNT-nii Bodonçar-munhag Neriin Uçir”, **Corea-Mogol Joint Stusents-4**, Seoul 1995.
- , **MNT-nii Alan-goa Ehiin Domgiin Uçir**, Ulaanbaatar 1997.
- GAADAMBA Ş., **MNT Sudlaliin Zarim Asuudal**, Ulaanbaatar 1990.
- GOMBOJAV G., **Çingis Eznii Altan Urgiin Tuuh Gangiin Ursgal Nert Biçig Orşiv**, Ulaanbaatar 1992.
- GONGOR G., **Halkh Tovçoon. II**, Ulaanbaatar 1978.
- Halh Ardiin Tuuli**, Ulaanbaatar 1991.
- HARUJAUBI, S., BATNASAN, G., “Mongol, Tureg Ovog Aimgiin Urianii Tuhai Tovch Temdeglel” **Aman zohiol sudlal Tom XIV Fasc1-10**, Ulaanbaatar 1987.
- JU Yo Tin, **Çingis Haanii Tuuh Şastir**, Ulaanbaatar 2002.
- Mogolların Gizli Tarihi**, Çev. A. Temir, Ankara 1995.
- NAÇAGDOR Ş., **Çingiz Haanii Çadig**, Ulaanbaatar 1990.
- SUMYABAATAR B., **Mongoliin Nuuts Tovçoo-Usgiin Galig**, Ulaanbaatar 1990.
- LUVSANDANZAN, **Altan Tovç**, Ulaanbaatar 1990.
- NARANTUYA R., “Urianhai Tuulis”, **Aman Zohiol Sudlal Tom XVII Fasc-7**, Ulaanbaatar 1987.
- SUHBAATAR G., “Mongol-Nirun Uls ba Mongoliin Nuuts Tovçoo”, **MNT-nii 750 Jiliin Oid Zoriulsan OU-iin Baga Hural-**, Ulaanbaatar 1995.

⁴² Suhbaatar, *age.*, s.28